

проф. д-р Виктор Фридман
Универзитет во Чикаго, САД

**За 25-годишнината од филмот
„Пред дождот“ на Милчо Манчевски**

Дваесет и петтата годишнина на многу наградуваниот филм на Милчо Манчевски "Пред Дождот" — првиот македонски филм номиниран за престижната американска награда "Оскар" — ни дава прилика да си размислиме каде бевме и каде сме. Исто така, 25-та годишнина на филмот ни дава прилика да размислиме за кариерата на самиот автор на филмот. За самиот филм, може да се цитираат зборовите на познатиот филмски критичар Роџер Иберт кој пишува за "Пред дождот": Ова е потсетник за благородноста која може да ја достигне еден филм. [This is a reminder of the nobility that film can attain.] Од гледна точка на естетиката, филмот е неоспорно ремек-дело. Покрај тоа, структурата, која истовремено оди и не оди во круг, е точно тоа што треба за приказната -- може да се каже и басна - која се наоѓа во еден многу специфичен момент во историјата на Македонија, но исто така има општовременска релевантност на многу нивоа. Ќе се вратам на таа тема попосле.

Авторот на филмот, Милчо Манчевски — и овде терминот *автор* е особено згоден затоа што Милчо ем го напиша текстот ем го режираше филмот — после тие 25 години има едно богато портфолио. Секако највидливи се неговите долгометражни филмови, т.е. покрај Пред Дождот, и Прашина, Сенки, Мајки, Бикини Мун, и Врба. Но Милчо е исто така автор на многу извонредни кратки филмови, како и книги со спомени, есеи, кратки раскази, и преводи, и покрај сето тоа, книги со неговите уметнички фотографии. И така, може да се каже дека Милчо е вистински уметник и автор, и тоа со светско реноме.

Овде можеме да кажеме дека почетокот на неговата кариера е тесно поврзан со напредокот на меѓународните односи. Во 1970 г., кога во Америка сите комунистички земји се уште биле Баба Рога на ладната војна, а Југославија излегуваше од источнблоковската изолација — делумно заради катастрофалниот земјотрес во Скопје на 26 јули 1963-та година, кој предизвика една ретка

меѓународна солидарност — баш тогаш градоначалникот на гратчето Темпи, Аризона, имаше и можност и кураж да му понуди на тогашниот градоначалник на Скопје, Драгољуб Ставрев, Темпи и Скопје да станат градови-побратими. Двајцата градоначалници успеале да го воспостават тој однос, и еден од резултатите беше Милчо да дојде во САД за првпат во 1977 г. како средношколец и дел од скопската делегација. Потоа, тој како стипендист на Фулбрајт учел во мојата родна држава Илиноис. И така, може да се каже дека корените на светското реноме на Милчо се длабоки. И до ден денес поврзува секакви разни светови.

А сега нешто за филмот Пред Дождот по 25 години. Многу добро се сеќавам кога излезе филмот во 1994 г. Тоа лето работев за УНПРОФОР како висок советник за политика и политички прашања, одговорен за Македонија. Исто така, имав среќа да се сретнам со Милчо за првпат. Самиот филм го гледав кога бев на посета кај еден мој пријател во Њујорк, Албанец од јужна Албанија. И двајцата бевме многу трогнати од филмот. Кога излезе "Пред дождот", северните соседи на Македонија се бореле и сите се плашеле да не пукне војна и во Македонија. За првпат во нивната историја, Обединетите Нации имаа испратено воена мисија во една земја која не беше во војна. Се викаше "превентивна акција", и беше дел од поголемата акција на Обединетите Нации во бивша Југославија, УНПРОФОР. Работејќи за УНПРОФОР, видов многу интересни работи врзани со функционирањето на најголемата и најбогатата таква организација во светот. Но овде ќе споменам една друга работа, и тоа врзана со "Пред Дождот". Во филмот, УНПРОФОР фигурира како глумец. Во една сцена, еден УНПРОФОРски тенк оди по Булевар Крсте Мисирков, покрај Бит Пазар. Се сеќавам, ми објаснија воените колеги во УНПРОФОР дека на почетокот, за некои најобични работи, отишле со тенк а не со цип, затоа што биле навикнати на воена состојба а не на општество каде нивното присуство било превентивно. Изгледа баш во тоа време Милчо ја снимил сцената.

Еден друг глумец кој не е човек во "Пред Дождот", па и во некои други филмови на Милчо, е град Скопје. Самиот град се гледа во неговите филмови како што е, а не како некој стиропорски псевдо-барокен Дизни-Лас Вегас. Но баш 25-та годишнина на "Пред Дождот" ни дава прилика да размислиме што се случило со

Скопје и што се уште се случува. Можеме да кажеме дека вистинскиот дожд врнеше цело време кога Македонија била измамена од манипулациите што се документирани во вистинските бомби од 2015 г. Па можеме да се чудиме зошто најголемиот дел од криминалните процеси се кочат. Во филмот "Пред Дождот", тетка Цвета убаво се изразуваше за меѓуетничката нетолерантност: "Доста со тие глупости!" За жал, сè уште има луѓе во Македонија кои сакаат да прават кар од такви глупости. И од други.

Еден друг момент во "Пред Дождот" кој ечи и сега е кога ветеринарот доктор Сашо кажа: "Сега Запад сеир гледа." Кога "Пред Дождот" беше снимен, Грција имаше воспоставено нелегална блокада на Република Македонија, дури и нелегално ги раскасапи македонските визи во пасошите од други земји. Сепак, дури со сето тоа, Македонија не беше кланица како што била Босна во тоа време. Но Европа-сеирција сè уште седи на своите раце кога се работи за Македонија. Сега имаме закана од Грција дека цела македонска дијалектологија која е врзана со егејските дијалекти ќе биде избришена. Но знаеме кој ќе ја земе. Бугарите едвај чекаат таква прилика. Веќе со години бугарски агенти (т.е. "дипломати") шетаат низ Албанија и Гора купувајќи ги Македонците таму со "стипендии" да се декларираат како Бугари. Не сите, секако, ама некои. Исто така ја уценуваат Албанија дека за да влезат во Европа ќе треба да се предава бугарски на Македонците таму. Тука треба да истакнеме дека дури во најцрните денови на режимот на Енвер Хоџа имало школување на македонскиот јазик, барем до 4-то одделение во преспанките села, што е многу повеќе од било која можност во така наречената "демократска" Грција.

И така, по 25 години, филмот "Пред Дождот" стои и како уметничко достигнување и како филм што ечи низ годините. Авторот на филмот, Милчо Манчевски, има добиено меѓународно признание и за овој филм и за другите. И навистина го заслужува.